

HOOFSTUK 6

‘N TYD OM TE REFLEKTEER .... ‘N MOONTLIKE EINDE ....

6.1 Inleiding

In hierdie navorsing het ek gebruik gemaak van die narratiewe paradigma en aansluiting gevind by die ABDCE-skryfformule van ‘n fiksieskrywer, Alice Adams (Müller et al 2001:78; vgl. Lamott 1995:62). Ruimte word hierdeur geskep waarbinne narratiewe navorsing gedoen kan word. Binne hierdie ruimte het ek probeer om reg te laat geskied aan die narratiewe pastorale egskedingsmediasie. Om na stories te luister en die taal daarvan te verstaan, het meegehelp om ‘n meer breedvoerige beskrywing van die tema te bewerkstellig. Alternatiewe stories het ook aan die orde van die dag gekom aangesien daar genoeg ruimte was vir die ontwikkeling daarvan. Indien dié alternatiewe stories ontwikkel, vind daar iets nuuts plaas omdat ons nuwe vorme van lewe konstrueer deur doelbewus ons sosiale strukture en prosesse saam te skep (Shawver 2001:251). Die navorser, medenavorsers asook die relevante literatuurstudies, kon alles meewerk om gedeelde betekenis te skep en sodoende saam stories te ontdek en te ontwikkel.

Alle stories moet iewers tot ‘n einde kom. In die narratiewe navorsing is dit reeds aan ons bekend dat daar nie noodwendig ‘n einde aan die navorsingsproses kom nie. Oor die einde van die navorsing haal Müller et al (2001:89) weer vir Lamott (1995:62) aan: “And then there is the ending: What is our sense of who these people are now, what are they left with, what happened, and what did it mean?” Die navorser kan terreg vra: Wat het ek met die navorsing bereik en was alles tog die moeite werd? Dit handel in die eerste plek nie nou oor ‘n refleksie van die verskillende stories of ‘n moontlike samevatting van alles nie, want daar is altyd iets nuuts. Aan die einde word daar ook ruimte gelaat vir nog meer nuwe stories om te ontwikkel. Die einde van die navorsing is dus oop en bly oop sodat verdere ruimtes vir verdere navorsing in die toekoms nog ontgin kan word.

Aan die einde van die studie is dit 'n tyd om te reflekteer oor dit wat in die vorige hoofstukke geskryf is. Daar is nog geen finale woord nie, want in die narratiewe terapie is daar altyd 'n openheid en 'n verdere soeke na antwoorde. Freedman & Combs (1996:169) sê die volgende: "It is through the experience of reflecting on our experiences, that we make meaning of it". Kritiese refleksie is daarom nodig want dit verskaf die nodige perspektief wat nodig is om aan die spesifieke studieveld reg te laat geskied. Die belangrikheid van kritiese refleksie word weereens onderstreep deur Freedman & Combs (1996:186) met die volgende woorde: "A characteristic of our therapy (the whole research process I would say) and probably the therapy (and research) using narrative ideas - is a movement between direct experience and reflecting ... (Emphasis mine)". Snidle & Welsch (2001:150) bevestig die belangrikheid van refleksie deur te sê: "The purpose of pastoral care is not merely interviewing, but to provide conditions that facilitate voluntary change and growth. Always remember pastoral care is not the giving of information, ... and it is not just the giving of advice. Neither is it the influencing of attitudes by persuading, leading or arguing. It does not change behaviour by admonishing, threatening, warning or compelling". Die noodsaaklikheid om te reflekteer word verder deur Freedom & Combs (1996:287) beskryf as: "When we reflect .... on unique outcomes, on the effects of various practices, on preferred directions in life, or on any aspects of therapy/research, we are doing co-research and co-therapy".

6.2 Narratiewe navorsing

Die navorsingsliteratuur waarsku ons dat narratiewe navorsing nie 'n maklike opsie is nie. Narratiewe navorsing is 'n tydrowende en moeisame proses. Die gesprekke met die medenavorsers in die navorsingsituasie neem baie tyd in beslag. Die navorsingsgesprekke wat gebruik is, is met die medenavorsers se goedkeuring opgeteken. Nadat ons dit saam geredigeer het, is verdere toestemming aan my verleen om dit in die navorsingstudie te gebruik. Skuilname is gebruik om die persone se identiteit en die vertroulikheid van die gesprekke te handhaaf. Die voordeel van die hantering van die materiaal op genoemde wyse is dat daar direk van 'n praatstyl tot 'n skryfstyl oorgegaan

word sonder dat belangrike inligting en emosies verlore gaan. Uit die konteks van die navorsingsgesprekke was dit dus moontlik om die “oomblik van waarheid” te beleef en weer te gee. Watson (1996:9-10) sê dat dié metode van navorsing baie duur is. Groot hoeveelhede papier, tikwerk asook drukkostes moet verreken word. Ten spyte van bogenoemde is dit ‘n baie bevredigende manier van navorsing aangesien dit die afgelope paar jaar reeds ‘n deel van my navorsingsveld was en ek elke dag in die pastorale spreekkamer daarmee werk.

Kontak met my medenavorsers wat my toegelaat het om deel van hulle stories te word, asook wyer blootstelling aan gesinslede en ander professionele dissiplines in die navorsingstydperk, het my eie menswees verryk en my ervaringsveld verbreed. Dit het my gehelp om tot ‘n beter verstaan te kom van die metodiek aan die een kant, asook die praktiese implementering daarvan aan die ander kant. Praktiese teologie wat deel uitmaak van hierdie navorsing, kom uit die praktyk en fokus vandaar op die teorie en loop weer uit op die praktyk. Browning (1991:7) beskryf bogenoemde verloop as ‘n proses (“from practice to theory and back again”). Daar word altyd met vrae of probleme begin wat uit die sekulêre en godsdienstige praktyke waarin die navorser staan, na vore kom. Dié praktiese vrae loop dan uit op die teoretiese besinning wat dan uiteindelik weer neerslag vind in ‘n nuwe praktyk. Bogenoemde proses, van praktyk na teorie na praktyk, hou dus nooit op nie. Browning (1991:6) stel dit soos volg: “Religious communities go from moments of consolidated practice to moments of deconstruction to new, tentative reconstructions and consolidations. Then a new crisis emerge and the community must launch into the entire process once more”.

Die oplossing van probleme/konflikte deur narratiewe pastorale mediasie in die egskeidingsproses is ‘n “ongoing business” (Van Staden 1992:52). Dit wat voortgaan ná die finalisering van die egskeiding en die betekening van die geskrewe skikkingssooreenkoms, plaas nie ‘n punt na al die werk nie. In die meeste gevalle kom die persone vir opvolgmediasie om kleinere probleme/konflikte uit te sorteer.

Oor die algemeen word aanvaar dat die meeste mediasiemodelle rigied en lineêr is. Dit word as rigied beskryf, want bepaalde doelwitte moet gewoonlik per fase bereik word, sodat daar van een fase na die ander fase oorbeweeg kan word nadat 'n bepaalde fase afgehandel is. Die narratiewe model van betrokkenheid het ook bewegings wat uitgevoer moet word, maar die bewegings is nie rigied en lineêr nie. Daar is ook 'n moontlike eindpunt, al is die bewegings vloeibaar en oorvleuel dit.

6.3 Enkele kritiese opmerkings oor die narratiewe benadering

Die kritiese aanslag van die narratiewe benadering tot terapie en navorsing, kan beslis as een van die sterk punte van die narratiewe benadering beskou word. Die kritiese vraagstelling wat hierby aansluit, het my dan ook gedwing om nie bloot net beskrywend en integreerend met die navorsing waarmee ek besig was, te werk te gaan nie. Kritiese bevraagtekening was daarom een van die belangrikste elemente in die navorsingsproses.

Volgens Bosman (2001:445) moet daar egter meer krities omgegaan word met die uitgangspunte wat ten grondslag lê van die narratiewe beskouing. Dit geld ten opsigte van die siening van taal, die beskouing van die self en die betekenis van selfnarratiewe. Daar word soms tog in absolutes gepraat, veral ten opsigte van die uitgangspunte daarvan. Die narratiewe benadering is immers ook maar 'n teorie in 'n bepaalde konteks.

Aandag moet ook geskenk word aan die waardes wat in die narratiewe benadering gerealiseer word. Volgens Bosman (2001:445) is die volgende noodsaaklik: “dat daar meer kritiese refleksie vanuit die teologie nodig is oor hierdie waardes. 'n Kritiese vraag vanuit die gereformeerde teologie, wat gevra moet word, is die vraag oor persoonlike verantwoordelikheid. Dit is een van die dominante kenmerke van die gereformeerde etiek en die klem val op die persoonlike verantwoordelikheid van die individu. Die klem word soms eensydig in die narratiewe benadering gelê op die effek van die meta-narratiewe op die individu, en te min op die persoonlike verantwoordelikheid van die gespreksgenoot ten opsigte van sy/haar eie lewe”.

6.4 'n Kritiese evaluering van die positiewe en negatiewe in die narratiewe benadering

Neuman (2000:399) sê dat die narratiewe benadering sekere sterk en swak punte het:. Hy identifiseer die sterk punte soos volg:

- “The narrative method is colourful and interesting to read.
- It describes life from a different era so that people would experience it as if they had been there.
- It communicates the past subjectively and assists people in experiencing the past emotionally.
- Individuals and specific events are encircled by a variety of the social reality.”

Die geïdentifiseerde swak punte is:

- “It hides causal theories and concepts, or leave it to be implicit.
- It makes use of rhetoric, ordinary language, and common sense logic to persuade, and therefore is subject to logical fallacies of semantic distortion.
- The tendency is to emphasise the unique and dramatic elements and to ignore the normal and ordinary aspects.
- Prior knowledge is usually not taken into account and it usually neglects new general knowledge.
- The tendency is to be overly individualistic and to over-emphasise the role played by the individual, as well as his/her influence on the events.”

Die narratiewe benadering is 'n relatiewe nuwe benadering en daarom is die metodologie van die benadering nogsteeds aan die ontwikkel. Die drie basiese vereistes in die metodologie naamlik betroubaarheid, geldigheid en veralgemening sal ook nog verder ontwikkel moet word binne die raamwerk van die narratiewe benadering. “Compelling narratives push us to look holistically at the world by urging us to make connections and

identify complex and non-linear relationships” (Rodrigues 2002:3). Die uitdaging is om dit op ‘n deeglik deurdagte metodologiese wyse te doen.

6.5 Die navorsingsproses

Wat kon ek in hierdie navorsingstudie anders of beter gedoen het? Aanvanklik sou ‘n blote literatuurstudie miskien genoeg inligting kon versamel om sinvol mee te help in die navorsing oor narratiewe pastorale egskeidingsmediasie. Dit is egter ‘n nuwe veld in Suid-Afrika wat maar die afgelope paar jaar deur professionele persone soos prokureurs, advokate, maatskaplike werkers, sielkundiges en teoloë, ontgin is. Daar is dus nog nie veel navorsing daar rondom gedoen en/of op skrif gestel nie. Ek was hoofsaaklik aangewese op oorsese literatuur asook navorsingsgesprekke wat nie altyd toepaslik en kultuursensitief aangebied is, om nét so binne ons Suid-Afrikaanse konteks te gebruik nie. Dit het die navorsing aansienlik bemoeilik.

Ek sou graag meer tyd aan ‘n literatuurstudie oor die onderwerp wou wy maar die bronne daarvoor is redelik beperk soos reeds aangedui. Meer navorsingsgesprekke sou ‘n wyer verskeidenheid persone as medenavorsers in die navorsingstudie, betrek het. Moontlike tekortkominge is die feit dat daar in die navorsingstudie nie opvolgessies kon plaasvind nie. Goeie terugvoer uit die opvolgessies sou as handige navorsingsinligting gebruik kon word.

Die beperkings van die kwalitatiewe empiriese navorsing wat gedoen is, is dat daar net sewe navorsingsgesprekke gebruik is om navorsingsinligting te bekom. Die kwalitatiewe benadering is egter nie ingestel op hoeveelheid nie, en daarom is die verandering wat teweeggebring is deur die egskeidingsmediasie, moeilik bepaalbaar en uitdrukbaar in terme van persentasies.

In die narratiewe navorsing word daar klem gelê op die medenavorsers se eie verhale. Soos reeds gesê in bostaande paragraaf, het ek met die kwalitatiewe empiriese navorsing

met sewe medenavorsers, navorsingsgesprekke gevoer. Binne die kwalitatiewe benadering kan dit soms ook sekerlik as te veel medenavorsers gesien word omdat daar baie klem gelê word op die tipe en diepte van die navorsingsgesprekke. Dit kan wel bevestig word dat die sewe navorsingsgesprekke aan die einde van die navorsing soms te veel blyk te wees. Te veel in die sin dat daar soveel temas na vore gekom het, dat dit soms die navorsingsproses baie wyd en oop gemaak het. Aan die ander kant is daar tog baie tyd en aandag gespandeer aan die diepte en dik beskrywings waarmee die medenavorsers en die navorser die temas hanteer het.

Die medenavorsers is nie 'n homogene groep nie, want dit is saamgestel uit mans, vrouens, gemarginaliseerde kinders asook 'n mede-mediator. Die groep is nie divers in dié opsig dat slegs blanke, Afrikaanssprekende medenavorsers in die navorsingstudie gebruik is. Sou die groep meer divers wees deur anderkleuriges, andertaliges en ander godsdienstiges te betrek het, sou die temas in die navorsingsgesprekke te wyd en uiteenlopend geraak het. 'n Voordeel met hierdie medenavorsers as gespreksgenote, is dat almal reeds voor die aanvang van die navorsingstudie goed aan my bekend was. Die keuse van die bepaalde medenavorsers het dus beslis 'n invloed op die temas en navorsingstudie gehad. Die navorsing is kontingent en het in 'n bepaalde kontekstuele situasie vorm aangeneem.

In dié navorsingsproses het verskillende persone en groepe 'n groot invloed uitgeoefen op die konstruksie van die navorsingsverhaal soos dit in die proefskrif vorm aangeneem het. Die volgende groepe en persone kan uitgelig word:

- Die doktorale studiegroep waarby ek die afgelope twee en 'n half jaar betrokke was, het 'n positiewe en verrykende invloed op my navorsingsdoelwitte, beplanning asook die finale produk gehad.
- Die gesprekke met my studieleier, prof. Julian Müller, dr. Wilhelm van Deventer en die afgelope paar maande met dr. Lourens Bosman, het my gedagtes verruim en my aan nuwe perspektiewe blootgestel.

- Die navorsingsgesprekke met my medenavorsers asook ander kliënte in die pastorale spreekkamer die afgelope vyftien jaar, het my eie lewe baie verryk en my perspektiewe op seer, trauma en die hele egskeidingsituasie verbreed en verdiep.
- Talle gesprekke met my kollegas in die gemeente en ander teoloë het bygedra tot my eie teologiese vorming en denke.
- Talle gesprekke die afgelope twaalf jaar met verskeie mediators wat elke dag in die praktyk staan, asook met die bestuurslede van SAAM (Suid-Afrikaanse Assosiasie van Mediasie) het my weereens laat besef dat mediasie as 'n beroep en 'n hulpmiddel, heeltemal onderbenut is in die Suid-Afrikaanse konteks.
- My omgang met talle boeke, internetverwysings, proefskrifte, artikels en ander geskrewe middele, het my kennis verbreed en my geleentheid gebied om wyer en met 'n oper gemoed na die hele onderwerp van my navorsing te kyk.
- My vrou, asook die dames wat die tikwerk en proefleeswerk gedoen het, het almal 'n positiewe bydrae gelewer in die opskryfproses van die navorsingstudie.
- My persoonlike verhouding met my Verlosser en die leiding van die Heilige Gees asook die ongelooflike waardering van 'n misterieuse en grote God, het my opnuut weer gekonfronteer met my eie menslikheid, tekortkominge maar ook onbegrensde moontlikhede wat geskep word deur die hoop wat daar in en deur Jesus Christus is, vir my maar ook vir almal wat daardeur aangeraak wil word.

6.6 Navorsingsvrae en navorsingsdoel

My eie egskeiding en die betrokkenheid by mediasie het my al meer bewus gemaak van die trauma tydens egskeiding. Om die gedagtes te verfris, dui ek net weer die volgende vrae aan wat reeds in Hoofstuk 1 uitgelig is om sodoende weer die prentjie meer volledig vir die leser te verhelder. My eie belewenis asook talle sessies in die spreekkamer en gesprekke met ander rolspelers het die volgende vrae na vore laat kom:

- Talle mense skei soos aangedui in die voorafgaande statistiek. Hoe hanteer hulle hierdie trauma?

- Is mense bewus van mediasie as 'n alternatiewe metode van egskeiding?
- Kan konflik voor, tydens en ná die egskeiding nie méér sinvol hanteer word nie?
- Moet daar gefikseer word op die probleme?
- Is die rolspelers soos die gesinsadvokaat, kinderkommissaris, prokureurs, sielkundiges, maatskaplike werkers, beraders en predikante voldoende opgelei en toegerus om die behoeftes van die partye asook die trauma ten opsigte van die egskeiding, te hanteer?
- Hoe kan mediasie met behulp van die narratiewe metode meewerk en of bydra om meer sinvol tot 'n "suksesvolle" egskeiding aanleiding te gee?
- Watter rol kan goed opgeleide en toegeruste terapeute speel in die mediasie-proses?
- Hoe kan stories van hoop ontwikkel word tydens die mediasie-sessies?
- Hoe sal die stories van hoop hulle/ons eie stories raak en beïnvloed?

Uit die bogenoemde kan ek my navorsingstema soos volg formuleer:

Narratiewe pastorale egskeidingsmediasie: Stories van hoop

Die bogenoemde vrae dien as dryfveer vir my navorsing. Drie vrae word gestel as kompas of rigtinggewende vrae vir die studie:

- Kan pastorale narratiewe mediasie benut word om die trauma van 'n egskeiding beter te hanteer? – Uit die navorsing is daar aangetoon dat pastorale narratiewe mediasie beslis positief benut kan word om die trauma van die egskeiding beter te kan hanteer.
- Is die sinvolle hantering van die nood en vasgeloopte verhale voor, tydens en ná die egskeiding moontlik? – Dit is uiters noodsaaklik dat die nood en vasgeloopte verhale voor, tydens en na die egskeiding, met die nodige versigtigheid en openheid hanteer word. Al die partye/medenavorsers asook die gemarginaliseerde kinders moet deeglik ingelig word en saam betrek word in die proses van narratiewe

egskeidingsmediasie. Sinvolle hantering hang dus af van die betrokkenheid van die navorser/mediator en die medenavorsers/partye by die hele proses.

- Is verbeelde toekomsverhale, waar stories van hoop geskep en ontwikkel word, moontlik? – Soos in Hoofstuk 5 aangedui, is verbeelde toekomsverhale dus moontlik. Die stories van hoop wat saam daaruit ontwikkel het, maak dit moontlik dat 'n “sukksesvolle” egskeding wel moontlik en haalbaar is.

Die oogmerke met my studie is dus om:

- Egskeidingsmediasie as sulks te omskryf deur middel van die geleefde ervaring van my medenavorsers/partye.
- Samewerkend met die medenavorsers deur die verstaan en vertolking van die egskeding, 'n “sukksesvolle” egskeding te ervaar/beleef, waar stories van hoop beleef word.
- Om te reflekteer oor die positiewe bydrae wat die stories van hoop in die hele verhaal gespeel het.

6.7 Moontlike verdere navorsing

Aangesien daar so 'n groot behoefte bestaan om mense in die egskedingsproses te help en by te staan met behulp van narratiewe pastorale egskedingsmediasie, sou dit sinvol wees indien meér persone in die onderwerp wil spesialiseer. Verdere literatuurstudie, empiriese navorsing en 'n wye verskeidenheid navorsingsgesprekke sou dit 'n baie interessante onderwerp maak vir verdere navorsing. Persoonlik dink ek dat pastorale narratiewe egskedingsmediasie self as tema vanuit 'n teologiese oogpunt deur meer predikante, binne die veld van mediasie, nagevors kan word. Die invloed wat pastorale narratiewe egskedingsmediasie op die kinders en ondersteuningstelsel van die medenavorsers het, kan ook as tema hanteer word. Die samewerking en koördinerings van professionele beroepe soos prokureurs, advokate, maatskaplike werkers, sielkundiges en teoloë, ten opsigte van egskedingsmediasie, kan ook verder nagevors word.

6.8 Etiese verantwoordelikheid

Die aanklag word dikwels teen navorsers gebring dat hul navorsingsresultate nie aan die gemeenskap teruggegee word in die vorm van logiese, verwerkte en verstaanbare inligting wat 'n verskil kan maak nie. Ons het egter 'n etiese verpligting om ons gemeentes asook die gemeenskap met ons navorsingsresultate te dien. As gelowige en vir die geloofsgemeenskap lê die verpligting in God se liefdesgebod.

Ek sou graag my bydrae tot die medenavorsers, die geloofsgemeenskap en die breë gemeenskap wil nakom deur die inhoud van bogenoemde studie in 'n bruikbare en verstaanbare vorm te boekstaaf. Talle mense sukkel om die trauma rondom egskeiding te verwerk, en hulle sou baie waarde kon put uit so 'n boek. Ek sou graag ook meer skakelwerk wou doen tussen die professionele beroepe wat betrokke is by egskeiding, en dan meer spesifiek, egskeidingsmediasie. Die geloofsgemeenskap, kerkrade asook predikante en sinodale strukture, moet ook ingelig word rondom die voordele en werkbaarheid van pastorale narratiewe egskeidingsmediasie. Dit sou sinvol wees indien gemeentes meer moeite sou doen om geskeides, enkellopendes asook die gemarginaliseerde kinders spesiaal by kerklike aktiwiteite en in besonder by spesialisgroepe wat hulle kan bystaan en ondersteun, te betrek. Omgeegroepe kan in dié opsig positief benut word. Talle persone wat nie die fooie van mediasie kan bekostig nie, word gratis in die pastorale spreekkamer geakkommodeer en begelei op die pad na heelwording in Christus.

Die pastorale terapeutiese verhouding is 'n tweerigtingverhouding waarin die terapeut/navorsers kan gee, sowel as ontvang (SteinhoffSmith 1999:184). Hiermee word daar ruimte geskep vir die behoefte van die terapeut/navorsers om ook ander mense lief te hê en vir hulle iets te beteken. Volgens Bosman (2001:423) is die narratiewe, idees van: sentrering van die gespreksgenoot en desentrering van die terapeut; die respek vir die

gespreksgenoot; en van 'n houding dat die gespreksgenoot die kundige is op die gebied van sy/haar eie lewe is sleutelbegrippe in die verstaan van gestruktureerde liefde. Die liefde vind neerslag in 'n persoonlike etiek wat die taal en verhale van die gespreksgenoot werklik sentraal plaas. In die pastoraal terapeutiese verhouding vind liefde op so 'n wyse neerslag, dat mense daardeur groei. Bridger & Atkinson (1998:195) stel dit soos volg: "... love extending itself for the sake of another's growth".

6.9 Wat het ek hieruit geleer?

Uit die literatuurstudie, die PhD-groep by Universiteit Pretoria asook my medenavorsers se akkommodering van my as navorser, het ek net weereens besef hoe seer en traumaties 'n egskeiding is, en wat die gevolge daarvan op al die betrokke persone kan wees. Ek sou graag wou sien dat ons in die toekoms meer mediators oplei wat sal registreer by SAAM (Suid-Afrikaanse Assosiasie van Mediators). Dit sal die groot nood wat ontstaan as gevolg van egskeidings, soos statisties aangedui is, aanspreek. Groter koördinerende en samewerking is 'n voorvereiste om sinvolle mediasie op alle vlakke, deur alle professionele beroepe te laat slaag.

Soos reeds aangedui verwys Müller (2002:14-15) saam met verskeie ander skrywers na die gesin as 'n verhalende kultuur ("storying culture"). Die gesin word dan omskryf as 'n interpreterende gemeenskap. Dit is 'n groep mense wat binne 'n bepaalde konteks hul lewens op dieselfde manier verstaan en interpreteer. Tydens 'n egskeiding gaan die huwelik dood en bestaan nie meer nie. As gevolg van bogenoemde situasie bestaan daar nou net 'n besigheidsbeginsel. Müller (2002:102) sê dat die geskeides " ..... nog lewenslank gesamentlike 'besigheid' gaan hê waarna hulle moet omsien. En daardie 'besigheid', hul kinders, lê albei na aan die hart. As hulle dit kan regkry om 'n gesonde en vriendelike 'besigheidsverhouding' te onderhandel, maak hulle dit vir hulleself, maar veral vir die kinders, soveel makliker". In die navorsing is daar juis gepoog om deur middel van narratiewe pastorale egskeidingsmediasie by so 'n gepaste oplossing uit te kom, deur

middel van stories van hoop. Indien dit bereik word, is daar beslis sprake van ‘n “suksesvolle” egskeiding.

Die Christelike godsdiens is volgens Müller (2002:106-111) ‘n onvoltooide godsdiens en daarom is Christelike huisgesinne onvoltooide gesinne. Omdat dit waar is, kan ons elke dag leef in die Christelike hoop.

Winslade & Monk (2000:251) skryf oor mediators en sê: “we imagine people who work as mediators taking up these ideas and developing them further so that we too can learn more about them. It is in this sense that we look forward to your response”. Ek wil afsluit en daarmee aansluit by Du Toit (2000:182) wat sê: In hierdie sin is geloof in God in ‘n postmoderne tyd gemakliker met die idee om “nie presies te weet nie”, juis omdat dit om God as die Skepper van die Heelal gaan, juis omdat ons met soveel verwondering bewus raak van God as die Een wat onmoontlik deur die mens met sy/haar beperktheid aan ruimte en tyd, presies beskryf en verstaan kan word. Geloof in ‘n postmoderne tyd is daarom gemakliker met onsekerheid. Ons het egter nie by ‘n “punt” gekom nie, maar ‘n komma, want alles is nog nie oor narratiewe pastorale egskeidingsmediasie gesê nie,.....